

4. Дейніченко Т.І. Теорія і практика диференціації в груповій роботі / Т.І. Дейніченко // Сучасні проблеми дидактики : зб. наук. праць / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2003. – С. 178–186.

5. Котов В.В. Формы коллективной учебной деятельности и их воспитательное воздействие на старших школьников / В.В. Котов // Нравственное воспитание школьников в коллективе. – Л., 1970. – С. 48–63.

6. Лийметс Х.Й. Групповая работа на уроке / Х.Й. Лийметс. – М. : Знание, 1975. – 64 с.

7. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.

8. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников / А.В. Мудрик. – М. : Педагогика, 1984. – 112 с.

9. Оконь В. Основы проблемного обучения / В. Оконь. – М. : Просвещение, 1968. – 208 с.

10. Петровський А.В. Соціальна психологія / А.В. Петровський, В.В. Шпалінський. – М. : Просвещение, 1978. – 222 с.

11. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О.М. Пехоти]. – К. : А. С. К., 2001. – 256 с.

12. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. / М.Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.

13. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И.Э. Унт. – М. : Педагогика, 1990. – 192 с.

14. Чередов И.М. Система форм организации обучения в советской общеобразовательной школе / И.М. Чередов. – М. : Педагогика, 1987. – 152 с.

15. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе: книга для учителя / И.М. Чередов. – М. : Просвещение, 1988. – 160 с.

16. Ярошенко О.Г. Педагогічні основи групової навчальної діяльності школярів (на матеріалі вивчення хімії) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / О.Г. Ярошенко. – К., 1998. – 33 с.

ДМИТРЕНКО К.А.

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК БАЗОВА УМОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективність педагогічного процесу в початковій школі значною мірою залежить від особистості вчителя. У зв'язку з цим сьогодні набуває значної актуальності проблема правильної підготовки вчителів, формування їх професійних якостей особистості. Сьогодення ставить перед учителем початкової школи ряд вимог до особистості педагога, які в педагогічній науці визначаються як професійно значущі особистісні якості. Саме вони характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторони особистості, мають великий

вплив на результат професійно-педагогічної діяльності і визначають індивідуальний стиль педагога.

Зважаючи на вищезазначене, виникає суперечність між вимогами, що суспільство висуває до вчителя, та якістю його професійної підготовки у вищому закладі освіти, показником якої виступають сформовані професійно значущі якості майбутнього педагога. Необхідність розв'язання цієї суперечності й зумовило вибір теми статті.

Підґрунтям для визначення завдань формування професійно важливих якостей вчителя початкових класів стали професійні стандарти підготовки спеціалістів у зарубіжних країнах, України, а також розуміння гуманістичної і соціокультурної місії педагогічної діяльності [2]. Педагог у своїй професійній діяльності реалізує два основних завдання суспільства – навчання й виховання підростаючого покоління. Проблема про те, яким бути вчителю й наскільки широким має бути спектр його професійно значущих якостей, знань, умінь і навичок хвилювало педагогів уже давно. Теоретичною основою проблеми виступили дослідження як вітчизняних (А.В. Лібін, А.А. Леонт'єв, Е.А. Климов, Е.С. Чугунова та інші), так і зарубіжних (Х. Хекхаузен, Е. Берн, А. Маслоу, Д. Аткинсон, К. Замфір, К. Левін та інші) авторів.

Отже, *метою статті* є аналіз професійно значущих якостей педагога та виокремлення основних типів комбінацій цих якостей, що становить індивідуальний стиль діяльності майбутнього вчителя початкових класів.

Слово “особистість” (personality) в англійській мові походить від латинського persona [4]. Спочатку це слово позначало маски, що надягали актори під час театральної вистави в давньогрецькій драмі. Раб не розглядався як персона, для цього треба бути вільною людиною. Вираз “втратити обличчя”, що є в багатьох мовах, означає втрату свого місця і статусу у визначеній ієрархії. У російській мові здавна вживається термін “лик” для характеристики зображення обличчя на іконі. Таким чином, із самого початку в понятті “особистість” був закріплений зовнішній, поверхневий соціальний образ, який індивідуальність приймає, коли грає визначені життєві ролі – деяка “личина”, суспільне обличчя, звернене до оточуючих. Якість особистості в контексті професійної роботи педагога – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних передумов виконання діяльності, сам процес діяльності та його результатів, що різною мірою відповідні або невідповідні нормам професійно-педагогічної діяльності [4].

Так, наприклад, Г. Ващенко вбачав в особі вчителя, насамперед, носія ідеї українського національного виховання, здатного вкласти цю ідею в серця і розум молодого покоління [1].

С. Русова вважала, що “...вчитель впливає на своїх учнів своїм характером, веселим, енергійним; що він зобов'язаний бути громадянином і так на-

ближати до життя шкільну науку, щоб уся громада бачила її користь і поважала таке навчання й самого вчителя” [1].

В. Сухомлинський вказував на виключне значення особистості вчителя в процесі виховання дітей, на необхідність досконалого глибокого знання вчителем свого предмета; вважав, що педагогічна майстерність залежить від бажання вчити, від наснаги, від готовності до подолання труднощів; основною вимогою до педагога вважав любов до дітей [1].

Отже, професійно значущі якості особистості – це важливі психологічні характеристики, до яких певна професійна діяльність висуває підвищені вимоги. Високий рівень розвитку професійно значущих якостей особистості людини при сформованій позитивній мотивації є важливою умовою, що забезпечує його високу продуктивність у професійній діяльності. “Професійно значущі якості особистості – це постійно закріплене ставлення до своєї професії, праці, природи, речей як певної системи мотивів, форм і способів професійно-рольової поведінки, в якій ці стосунки реалізуються” [3]. Поняття професійно значущого об’єднує внутрішнє і зовнішнє, виокремлює й конкретизує головне в предметному змісті мотивації та регуляції поведінки педагога. Якості особистості, які залучені до процесу становлення професійної діяльності, впливають на ефективність її виконання з основних параметрів: продуктивності, якості, надійності. Існує більш ніж 500 класифікацій професійно значущих якостей учителя. Учені пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для професії педагога. Робляться спроби виділити найсуттєвіші з точки зору ефективності педагогічної діяльності. Правомірним, на нашу думку, є виділення домінантних, периферійних, негативних і професійно недопустимих якостей.

Так, за визначенням науковців, домінантними вважають якості, відсутність кожної з яких унеможливорює ефективне здійснення педагогічної діяльності; периферійними – якості, які не справляють вирішального впливу на ефективність педагогічної праці, проте сприяють її успішності; негативними – якості, що призводять до зниження ефективності педагогічної діяльності, а професійно недопустимими – ті, що ведуть до професійної непридатності вчителя. Розглянемо склад цих груп особистісних якостей детальніше.

Розглядаючи домінантні якості, з них можна виділити такі:

1. Гуманність – любов до дітей, вміння поважати їхню людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку.
2. Громадянська відповідальність, соціальна активність
3. Справжня інтелігентність – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки.
4. Правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість.

5. Інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень.

6. Любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті.

7. Здатність до міжособового спілкування, ведення діалогу, переговорів; наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки учителя, викликає упевненість учнів у доброзичливості вчителя, його чуйності, доброти, толерантності.

З-поміж периферійних якостей можна виділити такі:

1. Привітність.
2. Почуття гумору.
3. Артистизм.
4. Мудрість (наявність життєвого досвіду).
5. Зовнішня привабливість.

Наявність цих якостей учителя створює його авторитет. Авторитет педагога, як і авторитет представника будь-якої іншої професії, здобувається наполегливою працею. Якщо в межах інших професій звично звучить вислів “визнаний у своїй галузі авторитет” [3], то у педагога може бути лише авторитет особистості.

Якщо ж говорити про негативні якості, то з них можна виділити такі:

1. Байдужість до вихованців.

2. Упередженість – виділення із середовища учнів “любимчиків” [3] і “осоружних” [3], прилюдне вираження симпатій і антипатій стосовно вихованців.

3. Зарозумілість – педагогічно недоцільне підкреслення власної вишості над учнем.

4. Мстивість – властивість особистості, яка виявляється в намаганні зводити особисті рахунки з учнем.

5. Неврівноваженість – невміння контролювати свої тимчасові психічні стани, настрої.

6. Байдужість до предмета, який викладається.

7. Розсіяність – забутливість, незібраність.

Також як і в будь-якій іншій професії, в професії педагога існують і професійні протипоказання. Розглянемо їх детальніше.

1. Наявність шкідливих звичок, соціально небезпечних для суспільства (алкоголізм, наркоманія тощо).

2. Моральна неохайність.

3. Рукоприкладство.

4. Грубість.

5. Некомпетентність у питаннях викладання і виховання.

6. Обмеженість світогляду.

7. Безпринципність.

8. Безвідповідальність.

Поєднуючи різноманітні важливі якості, вчитель початкових класів тим самим визначає свій стиль діяльності вчителя. Залежно від рівня ефективності педагогічної праці виділяють такі типи комбінацій професійно значущих якостей його особистості:

1) *позитивний без негатива*. Цей тип відповідає високому рівню роботи вчителя;

2) *позитивний з негативом*. Позитивні якості переважають над негативними. Останні визнаються учнями і колегами як несуттєві. Продуктивність роботи вчителя виявляється достатньою;

3) *позитивний, що нейтралізується негативом*. Учителі цього типу мають розвинуті педагогічні здібності і позитивні особистісні якості, що дозволяє їм у певні періоди працювати успішно. Проте спотворення мотивів професійної активності – спрямованість на себе, кар'єрне зростання – здебільшого призводять до низького кінцевого результату. Педагогічна діяльність учителя є малопродуктивною.

В професійній діяльності вчителя початкової школи поряд з універсальними підсистемами професійних якостей педагога (організаторська, професійної спрямованості), що є рівноцінними і для педагога-практика, і для спеціаліста-науковця, ми виділяємо і ті підсистеми, що є провідними і визначальними для спеціалізації (комунікативна, експресивна, професійного мислення).

Інтегративною підсистемою професійних якостей вчителя початкових класів є педагогічне мислення. Саме воно трансформує решту професійних функцій. Завдяки ньому реалізуються всі підсистеми професійних якостей вчителя початкових класів. Саме воно є основним видом професійної діяльності педагога. Професійне педагогічне мислення як “пізнавальний процес виявлення педагогічної проблемності, вирішення котрої характеризується особистісною включеністю педагога у перетворення в ході професійної діяльності” [6]. Виходячи з цього, визначається й творче педагогічне мислення – як “вищий пізнавальний процес пошуку, виявлення і вирішення педагогічної проблемності в ході професійної діяльності педагога, який відбувається на вищому, ієрархічно організованому рівні” [5]. Таким чином, професійне мислення вчителя початкової школи є складним особистісним утворенням, що інтегрує в собі взаємопов'язані компоненти – мотиваційний, змістовно-операційний, рефлексивно-самооцінювальний, розвиток яких сприяє успішній реалізації професійної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, робимо висновок, що вчителя початкових класів як особистість та професіонала характеризують:

– відповідність його особистісного і фахового потенціалу вимогам професії, намагання збагачувати практику новими знаннями, методами і формами роботи;

– мотивація до особистісного саморозвитку та самовдосконалення;

– спрямованість у професійній діяльності на ініціативність, творчість;

– активність, небайдужість до актуальних питань практичної роботи, намагання знаходити нові резерви розв'язання професіональних проблем і вміння їх використовувати;

– розвинуте професійне мислення.

Отже, ефективність професійної діяльності залежить не тільки від рівня підготовки фахівця, його знань і досвіду, а й від особистісних характеристик, якостей, ціннісних орієнтацій та життєвої позиції педагога молодших класів, які є базисом для успішного провадження соціально-педагогічної діяльності.

Знання професійно значущих особистісних якостей сучасного педагога, їх ролі у професійній діяльності дасть майбутньому вчителю початкових класів змогу діагностувати себе на предмет визначення рівня сформованості їх на тому чи іншому етапі професійного становлення, визначати шляхи та засоби подальшого розвитку позитивних якостей і викоринення негативних.

Література

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / [сост. Н.П. Калениченко]. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.

2. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ ст). – К. : МО України, 1994.

3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.

4. Професійна освіта : словник / [уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало]. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.

5. Профессиональная деятельность молодого учителя (социально-педагогический аспект) / [под ред. С.Г. Вершловского, Л.С. Лесохиной]. – М. : Педагогика, 1982. – 254 с.

6. Радул В.В. Соціальна зрілість молодого вчителя / В.В. Радул. – К. : Вища школа, 1997. – 269 с.

ЗАВОРОТНА Я.В.

ЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ МЕТОДИЧНОЮ РОБОТОЮ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Найважливішим фактором організації творчої діяльності учителів загальноосвітньої школи є грамотно поставлена методична робота в школі. Впровадження досягнень психологічної науки в практику управлінської діяльності